

УДК 37.015.3:37(091)(477)-051(Грінченко+Русова)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БАЗОВИХ ЯКОСТЕЙ ДІТЕЙ У ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІЙ СПАДЩИНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА ТА СОФІЇ РУСОВОЇ

Венгловська О.А., Ткач М.С.
Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті, за результатами вивчення праць представників української педагогічної думки кінця ХІХ – початку ХХ століть, висвітлено погляди Бориса Грінченка і Софії Русової на проблему формування базових якостей дітей. З'ясовано, що погляди педагогів вирізнялися суголосністю щодо ціннісних засад зростання особистості в дитячому віці. Софія Русова, як і Борис Грінченко, були свідомими того, що набуті базові якості дітей є основою їхнього особистісного становлення. У розвідці розкрито бачення відомих педагогів на особливості формування цих якостей у дітей. Зокрема, зацентровано увагу на меті, завданнях, умовах вироблення в них працьовитості, правдивості, сором'язливості, чесності, патріотизму, милосердя, емпатії, самостійності. Запропоновано ідеї, що можуть бути адаптовані у практику сучасних закладів дошкільної освіти та початкових шкіл.

Ключові слова: Софія Русова, Борис Грінченко, базові якості дитини, цінність дитинства, виховання дітей дошкільного віку, формування особистості.

Постановка проблеми. Реформування освітньої галузі в Україні зумовлює зміни підходів до підготовки нової генерації дітей до життя. Пріоритетами сучасної освіти є компетентнісний, практико орієнтований, дитиноцентрований підхід, що ґрунтується на визнанні дитинства як унікального й неповторного періоду в розвитку особистості дитини. У зв'язку з цим актуалізується проблема формування базових якостей дітей як складової їхнього особистісного зростання.

Зазначена проблема не нова. У різні періоди розвою української педагогічної думки вона була предметом вивчення як теоретиків, так і практиків. Особливу увагу до її вирішення приділяли представники педагогічної громадськості України кінця ХІХ – першої половини ХХ століття. Ідеї, підходи щодо формування базових якостей дітей, що розвивалися у визначених хронологічних межах, не втрачають актуальності й на сучасному етапі оновлення системи освіти, зокрема дошкільної й початкової в руслі Концепції нової української школи (2017). Теоретичну й практичну значущість у кон-

тексті запропонованої історико-педагогічної розвідки мають погляди Бориса Грінченка та Софії Русової.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення джерельної бази з проблеми формування базових якостей дітей у теоретико-практичному доробку Бориса Грінченка та Софії Русової дало можливість з'ясувати, що предметом студіювання дослідників спадщини цих педагогів були різні аспекти їхньої діяльності. Зокрема, в публікаціях Н. Антоненко [2], А. Животенко-Піанків [5], А. Мовчун [8], О. Неживого [9] відображено педагогічно-просвітницьку діяльність Бориса Грінченка. У статтях Є. Антипіна [1], О. Венгловської [3], О. Джус [4], Г. Іванюк [6], А. Січкара [11] розкрито ідеї Софії Русової щодо становлення національної системи освіти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз праць сучасних науковців дав можливість з'ясувати, що проблема формування базових якостей дітей досить активно дискутується у наукових колах, однак в історико-педагогічній ретроспективі погляди Бориса Грінченка та Софії Русової щодо формування базових

якостей дітей не знайшли належного висвітлення, що й зумовило вибір тематики розвідки.

Метою статті є розкриття особливостей формування базових якостей дітей у теоретико-практичній спадщині Бориса Грінченка та Софії Русової задля виокремлення продуктивних підходів й адаптації їх у сучасний освітній процес закладів дошкільної освіти та початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування базових якостей дітей посідала одне з ключових місць у теоретико-практичній спадщині педагогів кінця XIX – першої половини XX століття. Найбільш виразно вона відображена у доробку Бориса Грінченка та Софії Русової. Педагоги були одностайні в думці, що формування особистості дитини починається з раннього дитинства, й саме у цей період закладаються основи для формування її базових якостей.

Для педагогічної думки досліджуваного періоду характерним було те, що підходи до формування базових якостей дитини ґрунтувалися на засадах гуманізму, народності, діяльності, визнанні пріоритетності дитинства, досягненнях реформаторської педагогіки.

Проблема формування у дітей базових якостей знайшла широке відображення в оповіданнях та збірках Бориса Грінченка, що були адресовані дітям, зокрема, збірка «Розум та почування у живої тварі», оповідання «Украла», «Кавуни», «Олеся», «Грицько» та ін. У змісті цих художніх творів автор, у зрозумілій для дітей формі, доносить до них думку про важливість у житті людини таких якостей, як працьовитість, правдивість, сором'язливість, чесність, патріотизм, милосердя, емпатія, самостійність тощо. Формування перелічених якостей відбувалося у процесі організації змістовної діяльності дітей, а основними засобами були рідна мова, фольклор, художня література, народні ігри та традиції, праця.

Борис Грінченко був переконаний, що у формуванні базових якостей дітей важливу роль відіграють такі фактори, як середовище (родинне, природне, соціальне), у якому живе й перебуває дитина та дорослі (батьки, вихователі, вчителі), з якими вона взаємодіє. На думку педагога, дорослі повинні, передусім, створити сприятливі умови для того, щоб навчити дитину жити у гармонії з навколишнім, діяти у ньому, відповідно до свого віку та природи, можливостей й здібностей. Під час взаємодії у системі «дитина – дорослий» останні мають організовувати життєдіяльність дітей, домірну їхнім потребам, у перебігу якої діти набувають власного життєвого досвіду, вчаться реагувати на події, долати труднощі та перешкоди. У цьому аспекті ключовим є розвиток у дітей самостійності, працьовитості, відповідальності, самовладання тощо.

Для реалізації положень, що викладені вище, важливим є прагнення Бориса Грінченка закласти підґрунтя для функціонування у перші десятиліття XX століття в Україні нових шкіл. У працях «На беспрсветном пути. Об украинской школе» (1907), «Народні вчителі і Українська школа» (1906) педагог піддавав критиці форми й методи виховання, що використовувалися у тогочасних школах (авторитарний стиль спілкування, догматичний характер навчання, використання методів покарання тощо), оскільки вони не враховували самоцінності дитинства, можливості проживання дитиною повноцінного життя задля власного зростання.

Натомість Б. Грінченко розвивав ідеї про визнання цінності дитини як особистості й, відповідно, дитинства як унікального й неповторного періоду в житті людини, необхідності побудови навчально-виховного процесу на принципах природовідповідності, народності, впровадженні аксіологічних, демократичних, гуманістичних засад, надання дітям права на отримання досвіду, залучення їх до сильної діяльності. Лише за таких умов, на думку педагога, школа спроможна реалізувати свою головну місію – забезпечити умови для гармонійного особистісного становлення кожної дитини.

Співзвучними поглядам Бориса Грінченка щодо формування базових якостей дітей є погляди Софії Русової, яка розвиток особистісних якостей дітей вбачала як у реалізації положень морального виховання, так і в організації змістовної життєдіяльності дітей. На думку педагога, народні моральні цінності (совість, правдивість, гідність, справедливість, чесність тощо) повинні ґрунтуватися ниткою проходить через усе життя дитини.

Підтвердження цих слів знаходимо у багаточисленних працях та статтях Софії Русової: «Дитячий сад на національному ґрунті» (1910), «Націоналізація дошкільного виховання» (1913), «Нова школа» (1914), «Дошкільне виховання» (1918), «У дитячому садку» (1919), «Теорія і практика дошкільного виховання» (1924), «Нові методи дошкільного виховання» (1927). Студіювання цих праць показало, що Софія Русова одним із пріоритетних завдань дошкільного виховання та нової школи вважала формування індивідуальності кожної дитини, що забезпечувалося вихованням у підростаючого покоління загальнолюдських цінностей.

Виховання базових якостей дітей, на думку С. Русової, повинно бути індивідуальним й відбувається з урахуванням народних традицій, ідеалів, що сформувалися у різних відтинках історії. Значущим у цьому сенсі вона вбачала період дошкільного дитинства, оскільки саме в цей період відбувається визначення траєкторії особистісного розвитку дитини й формування її доброчинностей.

Важливою умовою в формуванні базових якостей дітей педагог вважала формування характеру дитини, тому що «він (*авт. характер*) дає змогу людині досягнути найвищі моральні блага» [10, с. 62], та волі. Як зазначала Софія Русова, «людина зі слабо розвиненою волею не може мати міцного незалежного характеру» [10, с. 62]. А відтак саме характер і воля є запорукою формування особистісних якостей.

Як і Борис Грінченко, особливого значення у формуванні базових якостей дітей Софія Русова надавала різним видам діяльності дітей, зокрема, гри та праці. У процесі організації цих видів діяльності діти задовольняють власні потреби у пізнанні навколишнього світу, формуючи свій світогляд. У перебігу гри та праці дитина, виконуючи завдання та доручення, тренує волю, вчиться дотримуватися правил, розподіляти обов'язки, доводити розпочату справу до кінця. Такі дії впливають на формування спостережливості, працьовитості, наполегливості, відповідальності, самостійності тощо.

Обидва педагоги сходились на думці про те, що формування базових якостей дітей здійснюється поступово та систематично, з урахуванням їхніх вікових особливостей. Усвідомлюючи стан, у якому перебували тогочасні дитячі садки та школи

(відсутність належного забезпечення, достатньої кількості кваліфікованих педагогів), Борис Грінченко й Софія Русова намагалися донести до педагогічної спільноти думку про необхідність розвою мережі закладів для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, діяльність яких ґрунтувалася б на нових засадах: діяльнісному змісті, суб'єктному вимірі відносин, створенні умов для розвитку природних здібностей дітей.

Усвідомлюючи важливість базових якостей для індивідуальності кожної дитини педагогами було розроблено орієнтовну систему їхнього формування. На рис. 1, за результатами аналізу публікацій Бориса Грінченка та Софії Русової, відображено схематичну модель формування таких якостей у дітей.

Аналіз творчої спадщини Бориса Грінченка та Софії Русової, присвяченої питанням формування базових якостей дітей, дає право говорити про їхню актуальність та значущість і для сьогодення. Ідеї педагогів потребують нового прочитання й творчого їх застосування в освітній практиці.

Вивчення змісту сучасних нормативних документів про освіту, програмово-методичного забезпечення дошкільної та початкової освіти переконує в тому, що певні ідеї видатних педагогів щодо формування базових якостей у дітей, зокрема, щодо цінності дитинства, розвитку самостійності, були взяті для втілення в процес створення

Нової української школи, концептуальні положення якої ґрунтуються на ціннісній, компетентнісній основі. А в «Базовому компоненті дошкільної освіти України» визначено ключові базові якості дитини, до яких віднесені самостійність, працелюбність, людяність, самолюбність, спостережливність, відповідальність, розсудливість, справедливість, самовладання, креативність [7, с. 68–70].

Висновки і пропозиції. Отже, вивчення поглядів Бориса Грінченка та Софії Русової на проблему формування базових якостей особистості дитини дає можливість говорити про суголосність поглядів педагогів на реалізацію досліджуваної проблеми, зокрема, це:

- визнання цінності дитини, неповторності та унікальності дитинства як особливого періоду в формуванні особистості;
- необхідність формування базових якостей дитини через активне включення її у життєдіяльність;
- врахування життєвого та особистого досвіду дитини;
- забезпечення умов для прояву дитиною особистісних якостей.

Пропонована розвідка не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Предметом подальших наукових пошуків можуть бути питання, що стосуються висвітлення поглядів Бориса Грінченка та Софії Русової на реалізацію аксіологічних підходів до виховання дитини.

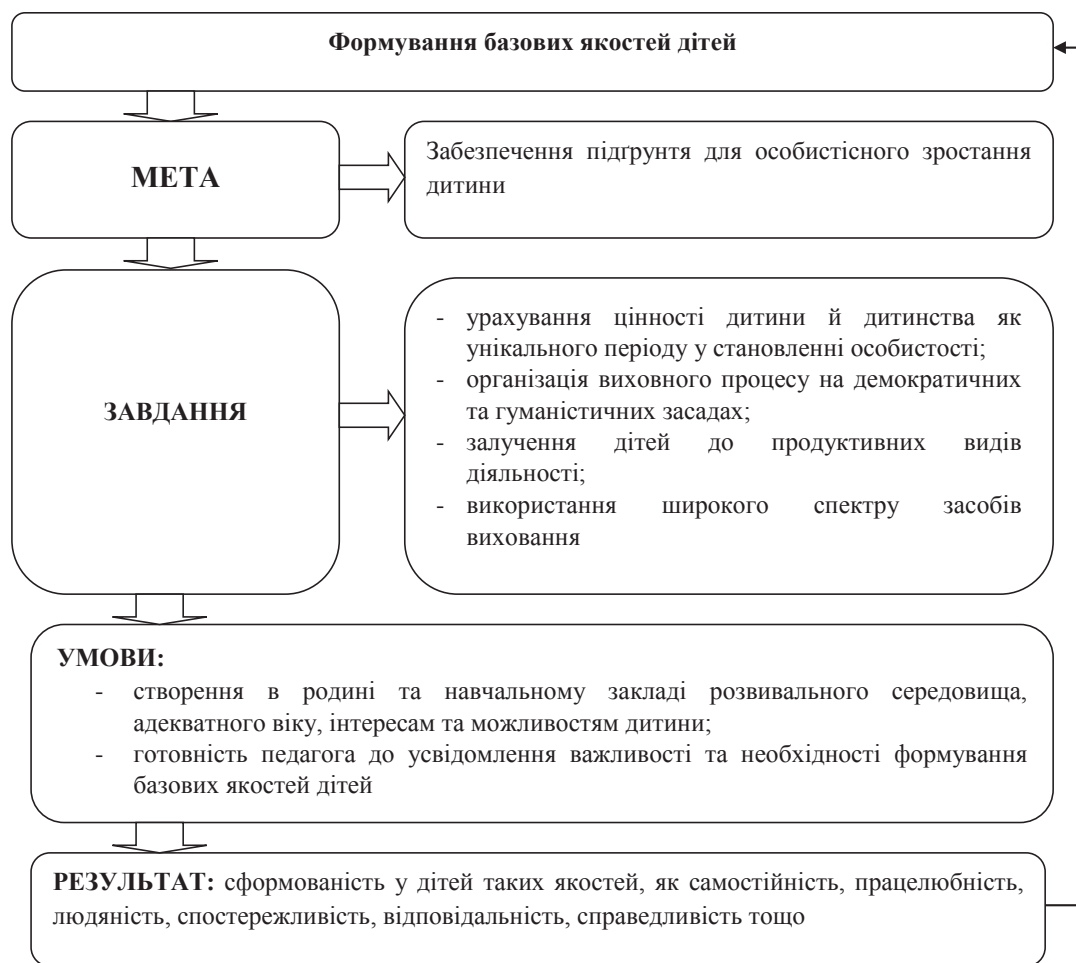

Рис. 1. Схематична модель формування базових якостей дітей у теоретико-практичній спадщині Бориса Грінченка та Софії Русової

Джерело: розроблено авторами

Список літератури:

1. Антипін Є. Погляди Софії Русової на проблему наступності в трудовому вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / Євген Антипін // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Педагогічна персоналістика: теорія, історія, освітня практика», присвяченій 160-річчю від дня народження С. Русової (25 лютого 2016 р., м. Івано-Франківськ, Україна) / за заг. ред. Т.К. Завгородньої. – Івано-Франківськ, 2016. – С. 186–191.
2. Антоненко Н.Б. Борис Дмитрович Грінченко / Н.Б. Антоненко // Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. О.В. Сухомлинської. – К., 2005. – Кн. 1 : XX ст. – С. 437–449.
3. Венгловська О. Організаційно-педагогічна діяльність Софії Русової – громадського діяча, просвітителя, педагога / Олена Венгловська // Рідна школа. – 2016. – № 5–6. – С. 51–55.
4. Джус О.В. Життя і творчість Софії Федорівни Русової (1856–1940): науково-методичний посібник / О.В. Джус. – Івано-Франківськ: НАІР. – 2016. – 216 с.
5. Животенко-Піанків А. Педагогічно-просвітницька праця Бориса Грінченка / А. Животенко-Піанків ; передм. А. Погрібного. – К.: Просвіта, 1999. – 174 с.
6. Іванюк Г. Діяльність Софії Русової в царині педагогіки: служіння народу й Україні / Ганна Іванюк // Рідна школа. – 2016. – № 5–6. – С. 46–50.
7. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О.Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
8. Мовчун А. Борис Грінченко: з нових досліджень / А. Мовчун // Слово просвіти. – 2013. – 31 січ.–6 лют. (№ 5). – С. 8–9.
9. Неживий О. Борис Грінченко – педагог: від минулого в майбутнє / О. Неживий // Рідна шк. – 1999. – № 2. – С. 21–25.
10. Русова С. Теорія і практика дошкільного виховання / Софія Русова. – Прага: Сіяч, 1924. – С. 62.
11. Січка А.Д., С. Русова, К. Маєвська про формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку: ідеї діяльнісного підходу / А.Д. Січка // Дошкільне виховання. – 2012. – (12). – С. 11–12.

Венгловская Е.А., Ткач М.С.

Киевский университет имени Бориса Гринченко

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ БАЗОВЫХ КАЧЕСТВ ДЕТЕЙ В ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ БОРИСА ГРИНЧЕНКО И СОФИИ РУСОВОЙ

Аннотация

В статье, по результатам изучения работ педагогов конца XIX – начала XX века, раскрыты взгляды Бориса Гринченко и Софии Русовой на проблему формирования базовых качеств детей. Установлено, что взгляды педагогов оказались созвучны по проблеме ценностных основ формирования личности в детском возрасте. София Русова, как и Борис Гринченко, считала, что сформированные базовые качества детей являются основой их личностного роста. В статье раскрыто видение известных педагогов особенностей развития этих качеств у детей. В частности, сакцентировано внимание на цели, задачах, условиях формирования у детей трудолюбия, правдивости, скромности, честности, патриотизма, милосердия, самостоятельности. Предложены идеи, которые могут быть адаптированы в практику современных учреждений дошкольного образования и начальных школ.

Ключевые слова: София Русова, Борис Гринченко, базовые качества ребенка, ценность детства, воспитание детей дошкольного возраста, формирования личности.

Venhlovska O.A., Tkach M.S.

Borys Grinchenko Kyiv University

FEATURES OF FORMING THE BASIC QUALITIES OF CHILDREN IN THEORETIC-PRACTICAL HERITAGE OF BORIS GRINCHENKO AND SOFIA RUSOVA

Summary

In the article, based on the results of studying the primary sources, the views of Borys Grinchenko and Sofia Rusova on the problem of the formation of basic qualities of children are highlighted. It was founded that the views of teachers were consonant with regard to the research problem. Sofia Rusova, as Borys Grinchenko, was aware that the basic qualities of children formed the basis of their personal growth. The intelligence reveals the vision of famous teachers about the peculiarities of the formation of such qualities in children. In particular, attention is focused on the purpose, tasks and conditions of formation of children of such qualities as: diligence, truthfulness, shyness, honesty, patriotism, mercy, empathy, independence. Proposed ideas that can be adapted to the practice of modern institutions of preschool education and elementary schools.

Keywords: Sofia Rusova, Borys Grinchenko, basic qualities of the child, value of childhood, upbringing of children of preschool age, formation of personality.